מנורת המאור — תפילין

הלכות תפילין

המניח תפילין בראשו ובזרועו מקיים שתי מצות עשה מן התורה, א' וקשרתם לאות על ידך, ב' והיו לטוטפות בין עיניך, אע"פ שאינן נמנין [אלא] במצוה אחת בלבד. ויש אומ' שכל מי שמניח תפלין שמקיים שמונה מצות עשה, אע"פ שאינן נמנין אלא בשתי מצות עשה בלבד, וכל מי שאינו מניח תפלין בראשו ובזרועו, שהוא עובר בשמונה מצות עשה. שהרי בארבע פרשיות צוה על תפלין של ראש ובארבע על תפלין של יד. וכל המקיים מצות תפלין אומות העולם יראין ממנו. כדגרסי' בספרי וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. כי שם ה' נקרא עליך, אלו תפלין שבראש. ויראו ממך, אלו תפלין שבזרוע. וכל המקיים מצות תפלין סופו לקיים כל התורה כלה, לפי שהוא מקבל עליו עול מלכות שמים במצוה זו. וגרסי' במדרש כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה, מלמד שכל העוסק בתורה הב"ה עושה לו חפצו. אמ' ר' אליעזר, אמרו ישראל לפני הב"ה, רבונו של עולם רוצין אנו לייגע בתורה יומם ולילה, אבל אין לנו פנאי. אמ' להם, קיימו מצות תפלה ומעלה אני עליכם כאלו יגעתם בתורה יומם ולילה. וכשאומות העולם רואין לישראל מניחין תפלין, מיד מתקנאין בהם, דכתי' (תהלים ב, ג) ננתקה את מוסרותימו, אלו תפלין של יד. וכל המקיים מצות תפלין יאריך ימים, שנא' עליהם חיה יחיה, וכתיב, ה' עליהן יחיו ולכל בהן חיי רוחי.

וכל המקיים מצות תפלין נוחל העולם הבא. כדגרסינן במ' ברכות אמ' רבא כל המניח תפלין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העולם הבא. אמ' אביי מערב אני בו שאין גיהנם שולטת בו. רב פפא אמ' מערב אני בו שכל עונותיו נמחלין. אמרו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה ובלא ציצית ובלא תפלין. וכל המקיים מצות תפלין תבא בלבו יראת שמים ולא יחטא, שנא' (שמות יג, ט) והיה לך לאות על ידכה ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך, וכתי' (שמות כ, טז) ולמען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. והעולם לא נברא אלא בשביל ישראל לקבל עליהם עול מצות ומלכות שמים, והב"ה מתפאר כשישראל עושין מצותיו ומניחין תפלין, ועל כן נקראין פאר, דתניא פארך חבוש עליך, אלו תפלין שבראש. והב"ה מתפאר בשירות ובתושבחות של ישראל, כי תפלת ישרים רצונו.

חביבין התפלין שהב"ה מניחן. דתניא נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו, אלו תפלין. ומאהבתו וחיבתו במצוה זו הקדושה, מסר אותה לישראל סגולתו ועם נחלתו. כדגרסינן במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה משל למלך שהיה לו כלי אחד נאה ומבושם, ואוהבו מאד. לפעמים משאילו לבנו לשבת עמו, ולפעמים נוטלו בזרוע, כקשר של תפלין של זרוע, ולפעמים שמו בראשו, והיינו תפלין של ראש. על כן צריך אדם ליזהר בהן ביותר, וכל זמן שהן בראשו ובזרועו צריך להנהיג את עצמו בענוה, ואל יקל את ראשו ואל ימשך בשחוק ולא בשיחה בטלה.

שלשה דברים נאמר בהן שהן אות בין הב"ה ובין ישראל, ואלו הן מילה ושבת ותפלין. מילה, דכתי' (בראשית יז, יא) ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם. שבת, דכתיב (שמות לא, יז) ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. תפלין, דכתיב (שמות יג, טז) והיה לאות על ידכה. וכל ירא שמים יזהר שיהיה בו תמיד שני אותות מאלו הג'. כיצד, בחול יש לו שנים, מילה ותפלין. ובשבת, שאין מניחין תפלין, יש בידו שנים, מילה ושבת. ושמעתי על פי הרב ר' יוסי הכהן בן קרשפין ז"ל, סימן לדבר שב"ת, שבת במקום תפלין, ובחול הפוך שבת, תפלין במקום שבת. ובזכות שהיו ישראל זריזין במזוזה ובתפלין כשהיו במצרים, זכו לימלט מים סוף, שנא' (שמות יד, כב) והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. רמז למזוזה שהיא לימין ותפלין לשמאל.

זמן הנחתן כל היום. אבל צריכין גוף נקי, שלא יפיח בהן ושלא יסיח דעתו מהן, ואין כל אדם יכול ליזהר בהן כל היום. לפיכך נהגו להניחן בשעת קרית שמע ותפלה בלבד. ועל כל פנים צריך אדם להיות מעוטף בציצית ומוכתר בתפלין בשחרית בשעת קרית שמע. כדגרסי' בפרק היה קורא בתורה אמ' עולא כל הקורא ק"ש בלא ציצית ובלא תפלין כאלו מעיד עדות שקר. א"ר חייא ב"ר אבא א"ר יוחנן כאלו הקריב עולה בלא מנחה זבח בלא נסכים. וכתב בעל ספר המצות מה שאמרו רז"ל תפלין שצריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים, מפני שצריך ליזהר שלא יישן בהן ושלא יפיח בהן כשהן בראשו ובזרועו, הוא באדם שמניחן כל היום כמצותן, פן ישכח כשהם בראשו ובזרועו ויכנס בהן לבית הכסא או יישן בהן או יפיח בהן, אבל בשעת תפלה אין לך אדם שאינו ראוי להניח אותן. קל וחומר מספר תורה שקודשתו יותר חמורה והכל אוחזין בו, ותפלין אין בהן אלא ארבע פרשיות בלבד והן בתוך עור.

וגרסי' במ' שבת בפ' במה טומנין אמ' ר' יוחנן תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מאי טעמא. אמ' אביי שלא יפיח בהן. רבא אמ' שלא יישן בהן. ואמאי קרי ליה אלישע בעל כנפים. פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל, שכל מי שמניח תפלין ירצצו את מוחו. והיה אלישע מניח תפלין ויוצא לשוק. ראהו קסדור אחד, וברח מפניו. רץ אחריו הקסדור. כיון שהגיע אצלו, נטלן מראשו ואחזן בידו. אמ' ליה הקסדור, מה בידך. אמ' לו, כנפי יונה. אמ' לו, פשטיה לידך. פשט ידו ונעשה לו נס ונמצאו כנפי יונה. לפיכך היו קורין אותו אלישע בעל כנפים. ומאי טעמא אמ' ליה כנפי יונה. דמתילא כנסת ישראל כיונה, דכתי' (תהלים סח, יד) כנפי יונה נחפה בכסף וגו', מה יונה זו כנפיה מגינים עליה, אף ישראל מגינות מצות עליהן. ונהגו העם לכרוך אותן ככנפים, זכר לאלישע בעל כנפים. אבל מי שאינו מניח תפלין עונשו גדול עד מאד. כדגרסינן בסיפרי מי שאינו מניח תפלין יש עליו שלש מאות עונשין בכל שנה, שהן כנגד ימות השנה שהן ראויין להניח בהן תפלין. וגרסי' במסכת פסחים כל מי שאינו מניח תפלין הוא בכלל פושעי ישראל בגופן. דתניא פושעי ישראל בגופן קרקפתא דלא מנחא תפלין מעולם.

ובשעה שיניח אותן צריך שיכוין שצונו הב"ה להניח ארבע פרשיות אלו, שבהן ייחוד שמו וזכר יציאת מצרים, על הזרוע השמאל כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח, שהן הלב והמוח משכן הנשמה והשכל והזכרון. כדי שיזכור יציאת מצרים ונסים ונפלאות שעשה עמנו הב"ה, שהן על ייחוד שמו יתברך, ושלו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים, והוא ית' שמו ברא אותן לעשות רצונו. ויניח של יד תחלה ויברך בא"י אמ"ה אקב"ו להניח תפלין, ואחר כך מניח של ראש ומברך על מצות תפלין. ואם שח בנתים, חוזר ומברך על של ראש שתים, להניח תפלין וגם על מצות תפלין. כך פסק הרא"ש ז"ל. ואסור לדבר ביניהם כלל, ואפי' לענות קדיש או קדושה, כ"ש לדבר. ואם שח בנתים, עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי מלחמה. ושמעתי על פי הרב ר' יחיאל מ"כ בן הרא"ש ז"ל חוזר עליה ממערכי המלחמה, פן ימות במלחמה בעון שלא נזהר בתפלין המונחים בזרוע ובראש, שמא ילקה במלחמה בזרוע ובראש, מדה כנגד מדה, כד"א וטרף זרוע אף קדקד. וזמן הראוי לברך עליהן, משעה שמתחילין להניחן עד שעה שמהדק אותן בראשו ובזרועו. וכל פעם ופעם שמניחן מברך, ואפי' נשמטו ממקומן ורוצה להחזירן צריך לברך. ואם אין לו אלא אחת, בין של ראש בין של יד, מניח אותה, שכל אחת מהן מצוה בפני עצמה, ואינן מעכבות זו את זו. ומברך על של יד אם

היא לבדה אחת, ועל של ראש אם היא לבדה שתים, להניח תפלין ועל מצות תפלין. היו לו שתיהן ואין לו פנאי להניח אלא אחת, כגון שהיה טרוד לצאת לדרך או אנוס לדבר בעלמא, יכול להניח אחת.

מקום הנחתן של יד, בזרוע שמאל בגובה הבשר שבפרק שבין הקנה לכתף, ויטה אותה מעט לצד ימין, כדי שכשיכפוף זרועו למטה יהיה כנגד לבו. וצריך שלא יהא דבר חוצץ בין התפלה ובין זרועו. ואטר יד ימינו מניח אותה בידו הימנית. והרצועה כורכין אותה על הזרוע עד שיגיע לאצבע האמצעי, וכורך אותה סביב לאצבע שלשה פעמים. ומקום הנחת תפלין של ראש מתחלת עיקר השער במצח עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס, והוא כל גובה הראש. וצריך שיהא הקשר מאחורי הראש למעלה בעורף, אבל לא למטה בצואר, ושיהיה מול העורף ממש, מכוון באמצע הראש, ולא יטה לצד הפנים לא לכאן ולא לכאן. וצריך שיהא נויו, שהוא המקום שנראה כעין דל"ת, לצד חוץ ולא לצד הראש. וצריך ליזהר ברצועות שסובבות את ראשו שלא יתהפכו, כדי שלא יהיו נוייהן מבפנים אלא נראין מבחוץ. ונוייהן הוא העור שכלפי השער, והוא הצד החלק שברצועה והצבוע שחור. וישלשל הרצועות כדי שיהיו תלויין לפניו. ושיעור רצועות של ימין לפחות נגד הטיבור, ושל שמאל לפחות נגד החזה. ויש אומרים של ימין עד המילה ושל שמאל עד הטבור. ושיעור רחבן כאורך שעורה, ואם פחת או הוסיף לא ערב. וימשמש בהן בכל שעה, וימשמש בשל יד תחלה, ואחר כך בשל ראש, וכשיסירם יסיר של ראש תחלה, ויניחם בתוך תיק, ואחר כך יחלוץ של יד ויניחה בתיק מלמעלה לשל ראש, כדי שימצא של יד תחלה ויניחנה. אין מניחין תפלין בשבת ולא ביום טוב, ובחולו של המועד היה מניחן הרא"ש ז"ל ומברך עליהן. אבל מניחן אחר שעבר יום ראשון של קבורה ואילך, ואפי' באופנים חדשות. ובט' באב מניחין תפלין, מפני שהיא אבלות ישנה.

נשים ועבדים וחולי מעים פטורין מן התפלין. אבל קטן היודע לשמור תפליו, אביו לוקח לו תפלין, כדי לחנכו במצות. כדגרסינן במסכת ערכין בפרקא קמא הכל חייבין בתפלין, הכל לאיתויי מאי, קטן היודע לשמור תפלין, אביו לוקח לו תפלין. חתן ושושביניו וכל בני החופה פטורין מן התפלה ומן התפלין וחייבין בקרית שמע. תפלין שכתבו אותן עבד או אשה או קטן או גר או ישראל משומד, פסולין. וכל הפסול לכתוב פסול לתקן. ואסור לתלות התפלין בין ברצועה בין בבתים, אבל תולין אותן בכיסן, דתניא התולה את התפלין יהיו חייו תלויין. בית שיש בו תפלין אסור לשמש במטתו עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי. פי' יניח אותן בתוך הכלי המזומן להן, ויניח הכלי המזומן להם בתוך כלי אחר שאינו מזומן להם, אבל אם נתנן בכלי המזומן להם, ונתן אותו הכלי בתוך כלי אחר מיוחד ומזומן להם, אפי' בתוך מאה כלים, אם כולם מיוחדין להם, כולן חשובים ככלי אחד, ואסור לשמש מטתו כשהן עמו בבית עד שיניחם בתוך הכלי שהוא מזומן ובכלי שאינו מזומן. ואפי' נתן כלי בתוך כלי אסור להניחן במטה תחת מרגלותיו, ואפי' אינו משמש באותה מטה. אבל נותן אותן תחת מראשותיו, ואפי' שהוא צריך לשמש באותה מטה. שכח ושימש מטתו קודם שיחלוץ תפליו, לא יאחוז אותן לא ברצועה ולא בבתים עד שיטול ידיו.

שכח וישן קודם שיחלוץ תפליו, אוחז ברצועה וחולץ אותן, אבל לא יאחוז בבתים. הנכנס לסעודת קבע, חולץ אותן ומניחן על השולחן עד זמן הברכה. וחוזר ומניחן. הנושא משוי של ארבע קבין על ראשו ותפלין בראשו, אם נדחקות מפני המשוי אסור, ואם לאו מותר. הנושא זבל על ראשו, חולץ התפלין, ואסור להניחן כל זמן שהזבל על ראשו. ומותר לשום על ראשו על התפלין כל דבר שדרכו ליתן על ראשו, כגון טלית או מצנפתא או מגבעת וכיוצא בהן. כלי המזומן לתפלין אסור להשתמש בו בדבר אחר, כגון שיתן בו מעות או כיוצא בזה, אבל ייחדו לתפלין ולא נתנן בתוכו ולא ייחדו מותר. ואסור ליכנס לבית הכסא קבוע להשתין מים כשהתפלין בראשו ובזרועו, גזירה שמא יעשה בהן צרכיו. ובבית הכסא עראי מותר להשתין מים כשהן בראשו ובזרועו. ואם אוחז אותן בידו אסור בהם מעומד. ואל יתפוש אותן בבגדו, מפני שצריך לשפשף בידיו ניצוצות שניתזו על רגליו, אלא חולץ אותן ברחוק ארבע אמות ונותנן לחבירו. ואם נכנס לבית הכסא קבוע לעשות צרכיו, חולץ אותן ברחוק ארבע אמות, וגולל אותן ואוחז אותן בימינו ובבגדו כנגד לבו. ויזהר שלא תצא רצועה מתחת ידו. בד"א בבית הכסא שבשדה, אבל בבית הכסא שבבית לא יכניסם כלל.

כיצד עושין התפלין. כותב ארבע פרשיות, שהן קדש לי כל בכור עד למועדה, והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים, ופרשת שמע עד בושערין, ופרשת והיה אם שמע עד על הארץ, כל אחת מהן בקלף לבדה. ויכתוב אותה בדיו בכתב מיושר כתיבה תמה. ותהיה כל אחת ואחת מוקפת קלף מתוייגין כראוי ולא יחסר אפי' קוצו של יו"ד. וצריך לכתוב אותן בימין, ואפי' הוא שולט בשתי ידיו. אבל אם הוא איטר יד ימינו, כותב אותן בשמאל, ששמאלו הוא ימין כל אדם. ואין צריך לשרטט בכל שטה ושטה, ואם רצה לשרטט הרשות בידו. ויכתוב אותן על קלף שהוא מעובד לשם תפלין, ויכתוב על צד הבשר. כתב על קלף שאינו מעובד לשם תפלין, או שהיה מעובד לשם תפלין וכתב לצד השער, פסול. עבדו גוי לשם תפלין, וישראל עומד על גבו ואומר לו עבד לשם תפלין, פסק הרא"ש ז"ל שהוא כשר. ויהיה הקלף מעור בהמה או חיה או עוף טהורין, ואפי' נבלה וטרפה, אבל לא מעור בהמה או חיה או עוף טמאין. ועוד דג פסול, ואפי' דג טהור. ויהיה הקלף שלם שלא יהיה בו נקב, אבל אם ניקב לאחר שנכתב, אפי' בתוך האות, כשר.

ובתחילת הכתיבה צריך לכוין לבו, ולהוציא דברים מפיו שהוא כותב לשם קדושת תפלין, ויאמר אני כותב לשם קדושת תפלין. ואין די בכוונה בלבד עד שיוציא מפיו, וכותב כל האזכרות לשם קדושת השם ית' ויתעלה. וידקדק ביתירות וחסרות, שאם חיסר או יתר אפי' אות אחת, פסול, ונמצא המניח אותן מברך בכל יום ברכה לבטלה, ונמצא עונש הכותב גדול. לפי' צריך להיות כותב התפלין ירא שמים וחרד אל דבר ה'. וצריך לקרוא כל פרשה ופרשה אחר שיכתוב אותה פעמים או שלש, וידקדק כל אחת מהן היטב, כדי שיהיו כתובות כראוי. ויקרא אותן שתי פעמים אחרות קודם שיכניסם לתוך העור. ייתר אות אחת יגדוד אותה ויתקננה, אבל אם חיסר אין לו תקנה. וצריך ליזהר באותיות שלא תהיה האות דבוקה לחבירתה. ואם נדבקו יגדוד אותן ויפרידן זו מזו. וצריך שיכתוב אותן מתוך הכתב, ויקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתוב אותה. ויעשה ארבעה בתים מעור של בהמה חיה ועוף טהורה ואפי' נבלה וטרפה, ויהיה מעובד לשמן. ויהיו הבתים מרובעים ושחורים. ואם עשאן מצבע אחר כשרים. ויהיה חריץ בין בית לבית. ואלו הן תפלין של ראש. ובתפלין של יד כותב אלו הארבע פרשיות עצמן בקלף אחד, וגולל אותן מסופן לתחלתן, ומניח אותן בבית אחד של עור. ואם צפה הבתים בזהב או בכסף או בעור בהמה חיה או עוף, פסולין. והרצועות צריכין להיות מעור בהמה חיה ועוף טהורין, ומעובדין לשמן, ויהיו שחורות מצד חוץ ומצד פנים, אי זה צבע שיהיה, חוץ מן האדום, ואסור לשנות תפלין של ראש לעשותן של יד, ואפי' לוקח רצועה משל ראש וליתן אותה בשל יד. אבל של יד מותר לשנות לשל ראש. ואם היו חדשות שלא הניח אותם מעולם, מותר לשנות אפי' של ראש בשל יד.

סדר פרשיות של תפלין, על דעת רש"י. קדש משמאלו שלו מניח בבית החיצון, ובבית השני והיה כי יביאך, ובבית השלישי שמע, ובבית הרביעי שהוא חיצון לימינו והיה אם שמוע. אבל רבינו יעקב זצ"ל פסק כך. קדש משמאלו, ובבית השני והיה כי יביאך, ובשלישי והיה אם שמע, וברביעי שהוא החיצון שמע. לפיכך נהגו החסידים ואנשי מעשה להניח שתים ביד ושתים בראש, האחת על דעת ר' שלמה ז"ל, ואחת על דעת ר' יעקב ז"ל, לקיים כשניהם.